

Originalni naučni rad

UDK 14 NIČE

DOI br. 10.7251/SVR1408213S

COBISS.SI-ID 4267288

KRITIKA MASOVNE KULTURE FRIEDRICH NIETZSCHEA¹

Doc. dr sci Vesna Stanković Pejnović²

Institut za političke studije Beograd

Apstrakt: Zajedno sa Marxom, Friedrich Nietzsche se može smatrati velikim teoretičarem i kritičarem moderne, s obzirom na životno negativne aspekte, moderne kulture. Nietzsche je razvio jednu od prvih temeljitih kritika masovne kulture i društva, države, birokratske discipline koji su kasnije duboko utjecali na diskurs moderne. Za njega je masovna kultura temelj moderne društvene realnosti kao snage dekadencije i nihilizma koja unazađuje autentičnu kulturu stvarajući mediokritetsku kulturu. Nietzsche je „anti-politički“ orijentisan, jer je smatrao da masovna politika vodi do konformiteta stada, gubitku individualnosti, proizvođači masovnu manipulaciju i homogenizaciju što šteti vitalnoj životnoj energiji, kreativnosti i superiornosti individualiteta. Isto tako smatrao je da moderna demokracija, liberalizam i prosvjetiteljski društveni pokreti pridonose regresiji „modernog čovjeka“ kroz štampu i masovnu kulturu fokusirajući se na trivijalnosti, suvišnosti, senzacionalizmu stvarajući homogenost i konformizam. Sa te perspektive može se promatrati projekat „Skopje 2014“, u kojem se država i političke elite sakrivaju iza kulture i nacionalnog identiteta u pokušaju izgradnje identiteta baziranom na kulturi u kojem nema pojedinca, već samo improvizirani kolektivitet. Pojedinač, izgubljen u promjenama ideologija, sistema, društvenih okolnosti postaje izgubljen u kolektivitetu u kojem uzaludno pokušava pronaći mjesto, ne shvaćajući da ne postoji ništa iza obmane.

Ključne riječi: *Nietzsche, masovna kultura, pojedinac, Makedonija.*

UVOD

Identitet pojedincima daje zajednički svijet u kome pojedinac pronalazi sebe i sebi slične ljude.³ Temeljno građenje identiteta države,

¹ Projekat Skopje 2014 iz perspektive iz perspektive Friedricha Nietzschea. Veliki projekt "Skopje 2014" za koji predstavnici politike vlasti tvrde da će gradu vratiti "estetski preporod", obuhvaća izgradnju cijelog niza antičkih palača, spomenika, na zgradi Saborana planirane su kupole, nova zgrada Muzeja te nekoliko novih mostova preko Vardara. Projekat je zamišljen kao tematski park sa desetinama novih kipova, skulpturom Aleksandra Makedonskog visokom 14 m, i njegovog oca Filipa, figurama svetaca Ćirila i Metodija, svetoga Klimenta i Nauma iz Ohrida, skulpturama cara Samuila i Justinijana I., konjanika Goce Delčev i Dame Gruev u središtu grada.

² Doktor filozofije, Institut za političke studije Beograd, e-mail: vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

Makedonija zasniva na obrascu da se domovina bazira na kulturalnom, a ne teritorijalnom kriterijumu koji u sebe uključuje građenje vjerovanja, uvjerenja i „istine“ sa jakim potrebom javnog mnjenja za dokazivanjem makedonskog identiteta.⁴ Identičan stav prema takvom građenju identiteta može imati Friedrich Nietzsche, kao veliki kritičar moderniteta sa pozicija aspekata negiranja života samog, koji se javlja u modernoj kulturi? Nietzsche je na isti način i kritičar mnogih institucija i vrijednosti modernog društva koje su u suprotnosti sa snažnom energijom i kreativnošću, te sustavno blokiraju generacije snažnih pojedinaca i samim tim izgradnju snažnog društva i kulture. Na isti način kritizira i masovnu kulturu i kolektivitet, državu, birokratsku disciplinu koja će biti temelj za izgradnju drugačije perspektive moderniteta. Na temelju takvog viđenja, u ovom radu će biti dat prikaz makedonskog društva kroz prizmu građenja identiteta koji se temelji na masovnoj kulturi avocirajući prošlost i na njezinoj bazi izgrađen politički identitet. Promatrajući taj fenomen iz ugla Nietzscheove filozofije autor zaključuje da takva politika ima interese promoviranja vlastitih političkih ciljeva, dok pojedinac, kakvom Nietzsche teži, snažan, jak, borben, sve više nestaje.

NIETZSCHEOVA KRITIKA MASOVNE KULTURE

Nietzsche kao prvi veliki filozofski kritičar masovne kulture je u znatnoj mjeri utjecao i inspirisao kako „desničare“ Heideggera i Jungera, tako i „ljevičare“ sljedbenike Frankfurtske škole i Faucaulta, te je prvi uočio da je masovna kultura utemeljna u procesima moderne društvene reprodukcije koje svoja naizrazitija obilježja dobiva poticanjem masovnosti i slamanjem individualnosti, stvaranjem masovnog društva ili „stada“, te mediokriteta. Shodno tome on u takvom društvu, koje nastaje, vidi snage dekadencije i nihilizma koje ruše i unižavaju kulturnu vitalnost, te spriječavaju stvaranje originalne kulture i jakih individua težeći stvaranju višeg oblika kulture i društva koje bi bilo u mogućnosti stvoriti jake i energične individue, koje teže svom samoostvarenju i samokreiranju oslobođeni stega društvenih regula, a naročito morala. On je vjerovao da svježi potencijal individualne kreativnosti i „viši“ oblik kulture zahtijeva radikalno društveno kulturne promjene zbog erupcije modernog doba, zbog prevladavajućih društvenih i političkih organizacija.

Nietzsche vidi masovnu kulturu kao uništavanje autentične umjetnosti i stvaranje mediokritetske kulture. Nadmoć masovne kulture odraz je unižavanja mišljenja i kulture u suvremenoj Evropi. Takva degradacija se odražava po svom utjecaju na jezik, stil, ideje koje konstantno cirkuliraju mijenjajući svoje oblike, ali ostajući dominantna. Masovna kultura svoje ogledalo nalazi u masovnim medijima, muzici, alkoholizmu, politici, nacionalizmu. Naša epoha se ne razlikuje od Nietzscheove epohe, jer i naša

³ Schoplin, George, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*. London: Hurst and Co., 2000.

⁴ Stanković Pejnović, Vesna, „Sporan identitet“ *Makedonije: Identitet različitosti, Etnoantropološki problemi*, god. 6, br. 2, 2011, s. 473.

kao i njegova epoha ima pravo na glupost. Umoran radnik, laganog daha, dobrodušnog pogleda koji ni na što ne reagira, već pušta da stvari teku svojim tokom ispoljava pretenziju na umjetnost... U takvim epohama umjetnost ima pravo na čistu glupost kao vrstu odmora za duh, duhovitost i dušu koja ponovo nastaje...⁵ Refleksija njegovog vremena prisutna je i danas, jer i dalje „bezlični“ imaju riječ. „prohtjevi su nam veći od razuma, a sujeta nam je veća od prohtjeva.“⁶ Nietzsche se ruga osjećajima blagosti, saosjećanja, pravednosti na apsurdan način, našeg praštanja, te nas potiče da se „trgnemo“ na način da odgojimo u sebi neki, koji se podrazumijeva da je proročki u današnjem moralu i javnom mnjenju. Nužno je bezličnost zamijeniti ličnim.⁷

Nietzsche smatra da su najizrazitiji oblici masovne kulture obrazovanje i štampa, što se danas izrazito vidi kroz sve masovne medije, kao nipodištavanje autentične umjetnosti i stvaranje mediokritetske kulture. Konstantna i uporna moć i rast masovne kulture uzrokuje i samo unižavanje misli i stvaralašta u cijeloj Evropi, smatra Nietzsche. Rezultanta toga je danas uočljiva u isticanju estetizacije ružnoga, izokretanju mjerila ljepote same i stavljanje na pijedestal ljepote nečeg što nema u sebi ničeg artističkog, ničeg što nas same može pobuditi i stvoriti osjećanje uzvišenosti, ništa što ne može pobuditi naše uspavane instinkte. I samu politiku Nietzsche vidi kao oblik masovne kulture, ili kao njezin odraz, ili kao dopunu jedna drugoj, ili masovnu kulturu u službi politike.

Nietzsche je „anti-politički“ mislioc, jer je bio uvjeren da savremena masovna politika vodi ka konformitetu mediokriteta ili stvaranju kolektiviteta koje naziva stadom, gubitku individualnosti, masovnom manipulacijom i homogenizacijom. U djelu „*Tako je govorio Zaratustra*“ oblikovao je svoju prvu kritiku moderne države, shvaćajući državu kao „hladnu zvijer“ koja je „smrt za ljude“, jer laže na svim jezicima i sve što ima ukrala je, i sve što ima lažno je. Nietzscheova kritika države polazi od radikalno individualističke pozicije, jer Nietzsche predlaže izolaciju od participacije i masovnog društva: „Uklonite se idol pokloništvu izlišnih... razbijte prozore i skočite van... sklonite sa s puta tom gadnom zadahu! Uklonite se od isparenja ovih ljudskih žrtava!“⁸

Nietzscheova kritika države je povezana sa njegovom kritikom masovnog društva i kulture koju smatra štetnim za vitalnu energiju života, kreativnost i superiornu individualnost, jer i sama moderna demokratija, liberalizam i prosvjeteljski društveni pokreti pridonose „nestajanju modernog čovjeka“. Nietzsche smatra državu i masovnu kulturu antagonističkim, prema istinskoj kulturi, jer su i moderna država i masovno društvo usmjereni ka stvaranju mediokritetstva i kulturne nazadnosti, kao i proizvodnji masovne histerije u obliku nacionalizma. Na taj način moderna

⁵ Nietzsche, Fridrich, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1977, s. 19.

⁶ Nietzsche, Friedrich, *Zora: misli o moralnim predrasudama*, Moderna, Beograd, 1989, s. 160.

⁷ Nietzsche, Fridrich, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1977, s. 18.

⁸ Nietzsche, Fridrich, *Tako je govorio Zaratustra*, BIGZ; Beograd, 1992, s. 89.

država, kroz politiku i društvo masa, određuju status i hijerahijsko vrednovanje, redukciju ideala i ukusa do najmanjih zajedničkih vrijednosti proizvođači medikritetske individue, male i jadne ljude koji teže nevidljivoj osveti, ljubazne laskavce sa pameću kukavica sa svojom skučenom dušom.⁹ Nietzsche smatra da su štampa i kultura masa snage degeneracije i mediokritetstva sa namjerom usmjeravanja fokusa na trivijalnosti, suvišnosti, stvarajući homogenost i konformizam. Zbog svega toga Nietzscheova filozofija kulture apeluje na „prevrednovanje svih vrijednosti“ kao „akta najviše samorefleksije ljudske vrste,“¹⁰ utemeljenu na volji ka moći, kapacitetu za samoizgradnju ljudske individue.

Prije pokretanja prevrednovanja potrebno je imati riječi za nešto kako bi skrenulo iznad toga, odnosno, potrebno je stvari nazvati pravim imenom. „Toliko smo imali muke naučiti da vanjske stvari nisu onakvima kakve nam se čine.“¹¹ Kultura je kao glazura, kao tanak sloj u nabujalom haosu.¹² Razvoj superiornog pojedinca zahtjeva prevazilaženje dominantnih oblika kulture i konformizma masovnog društva i kulture. Nietzsche smatra da neki pojedinci kroz volju ka moći kao instinkta slobode, mogu stvoriti rafiniranije sopstveno, te se zato zalaže za aristokratski individualizam i estetski oblikovanu osobu. Implicitnom distinkcijom između više i niže umjetnosti, Nietzsche je mišljenja da autentična umjetnost dozvoljava „slobodu iznad svega“, a ono što je prvo potrebno vedrina, svaka vedrina.¹³

Da nismo izmislili tu vrstu kulta neistinitog ne bismo mogli izdržati uvid u opštu neistinu i lažljivost, ili uvid u ludilo i zabludu kao uvjet saznanja ili osjećajućeg postojanja. Ono što je nama, pred nama samima, potrebno je objesna, lebdeća, plešuća, djetinjasta i blažena umjetnost da ne izgubimo slobodu nad stvarima koju od nas zahtjeva naš ideal. Zato i trebamo biti u stanju stati nad moralom, ali ne plašljivom ukočenošću koji se boji da će pasti, već da lebdimo i igramo se. Kako bismo se za to mogli lišiti umjetnosti, kao budale?¹⁴

Korijeni krize moderne kulture djelimično leže u ustrajnosti uništenja estetskog senzibiliteta od strane represivnih snaga instrumentalne racionalnosti, društvene racionalizacije, masovne kulture i društva tako da je umjetnost sve više dolazila do margina društva. Nietzsche predlaže da racionalizirajuće snage budu ograničene vrijednostima koje imaju korijene u estetici. Slobodni duhovi su potrebni, jer oni će kroz eksperimente, ideje i život koji će stvoriti nove vrijednosti i novu kulturu, koja će zauzvrat stvoriti nova viša ljudska bića, jer Nietzsche teži kulturi koja afirmiše život i stvara superiorne pojedince, vjerujući da je kultura najmoćniji način

⁹ Ibid., s. 91-92.

¹⁰ Nietzsche, Friedrich. Zora: misli o moralnim predrasudama, Moderna, Beograd, 1989, I, fr. 59.

¹¹ Ibid., 1989, II, fr. 116.

¹² Ibid., III, fr. 234.

¹³ Nietzsche, Friedrich, Vesela nauka, Beograd: Grafos, 1998b, I, fr. 4.

¹⁴ Ibid., 1989b, I, fr. 107.

društvene i individualne transformacije. S jedne strane, masovna kultura je za njega odraz same degeneracije kulture, a sa druge strane onemogućuje rast boljeg, zdravijeg i naprednijeg čovječanstva.

Nietzsche je poznat po svom konceptu "velikog čovjeka", primarno kulturalne perspektive koja se zasniva na vrlinama njezinih „viših vrsta“, ili drugim riječima njezinih umjetnika, pjesnika i drugih velikana kulture. Ali, samo njihovo individualno isticanje ne čini ih značajnim u svjetskim razmjerima, već njihov značaj proizilazi iz njihovog doprinosa cjelokupnoj kulturi.¹⁵

„BORBA“ ZA POJEDINCA

Iako je Friedrich Nietzsche svojim djelima prikazao duhovnu krizu građanstva 19. stoljeća u današnje vrijeme ta je kriza produbljena. Nietzscheova aktualnost potvrđuje ga kao proroka, i svoga, i našeg vremena. Upravo je današnje vrijeme istaknulo nietzscheansku opreku masovne, povodljive kulture, odnosno svih oblika društvene omamljenosti i stvaralačkoga genija koji je potisnut u svojoj osamljenosti. Nietzsche bi svoju tezu o prevrednovanju svih vrijednosti danas možda pretvorio u imperativ, jer se sve ono što je uočio kao dekadenciju svog doba i koju je nastojao umanjiti, danas još više istaknuto. Industrijski kapitalizam prerastao je u svjetski, odnosno globalni, likovi bezličnih naučnika, odnosno stručnjaka, zamijenjeni su čak i gorim — informacijskim i bankarskim, dok je pomodna kultura prerasla, pod utjecajem medija, u nemilosrdnu tržišnu kulturu, dok je tržišni imperijalizam prerastao u planetarnu pojavu pod imenom globalizacije.

Da li bi Nietzsche danas upao u još veći nihilistički procijep, između bezumne mase i kulta duhovnoga čovjeka koji cjelinu svijeta i opstanka treba oblikovati po svojoj mjeri, a ne biti samo rob totaliteta? Nietzsche se pokazao prorokom nihilizma i stoga njegova djela, kao poziv na reformaciju života, imaju danas možda i veću vrijednost. Kao nastavljajući njegove misli Husserl je još sredinom tridesetih godina prošloga stoljeća propast Evrope vidio u „otuđenju od vlastitog racionalnog smisla života, rastuću netrpeljivost prema duhovnosti i padu u barbarstvo.“¹⁶

Današnje vrijeme je potvrdilo ispravnost njegovog promišljanja. Opredjeljenjem za postmoderni put, evropsko mišljenje krenulo je putem opravdanja relativizma i antiracionalizma, što mu je otvorilo mogućnosti sve agresivnijeg nastupa spram duhovnosti uz popratnu reformu i preobražaj temeljnih principa obrazovanja.

Vrlo često se stiče utisak da država usrdno i konstantno brine za obrazovanje svojih građana često ističući postojanje velikog broja obrazovnih institucija. Ipak, to nije tako, jer brojnost ne pridonosi poboljšanju njihove kvalitete, već se javlja višak ljudi bez znanja, ali i oni koji malo po

¹⁵ Solomon, Robert, *Living with Nietzsche*, What the Great "Immoralist" has to Teach Us, Oxford University Press, New York, 2003.

¹⁶ Husserl, Edmund, *Kriza evropskih nauka i transcendentna fenomenologija*, Dečje novine, Gornji Milanovac, 1991, s. 34.

malo, svojim velikim brojem i svojim similis simili gaudet instinktom, određuju duh ustanova. Čovjek slijepo prepušta načinu života, za sloboda više prostora, ona nikome ne treba i ničemu ne služi.¹⁷

Još je Tocqueville upozoravao, da je Francuskom revolucijom započelo rušenje tradicionalnih struktura evropskog društva i otvoren put društvenim silama, koje mogu pretvoriti ljude u obično stado plašljivih i vrijednih životinja, koje neće imati ništa od slobode u demokratiji, opisujući cjelokupni mehanizam totalitarizacije društva. Totalna vlast je trajno, tiho i otmeno ropstvo, a ona ne počiva na fizičkoj prinudi već na sustavnom ograničavanju ljudske djelatnosti. Takva vlast teži zadržavanju ljudi u stanju vječitog djetinjstva.¹⁸

Dominantni obrazovni sistemi i obrazovno-političke reforme mogu ga uzimati u obzir samo kao funkciju kodiranog tehnokratsko-ekonomskog investiranja u budućnost. „Odgajati, to je odgajati sebe, obrazovanje, to je obrazovati sebe.“¹⁹ Slične stvari tumači i Foucault kao „staranje o sebi“, kojom možemo uočiti distinkciju o smislu samoukosti, o kojoj je riječ.

Po Nietzscheu, ono što vladajuća demokratsko-utilitaristička koncepcija obrazovanja ne razumije jeste nužnost postojanja nezavisnog statusa *kulture* u odnosu na dobrobit države ili društva²⁰, jer bi obrazovanje trebalo biti u službi kulture, a ne države. Vladajuće promišljanje od obrazovanja, pa samim tim i od kulture, je rijetko bio tačno shvaćeno. Njezin cilj nije najveća moguća srećanekog naroda, niti nesputani razvoj svih njegovih darova, već cilj stvaranje velikih dijela.²¹ Taj nesporazum ima nosioca i daljeg njegovatelja, oličenog u figuri „obrazovanog filistra“²² koji uobražava da je i sâm sin muza i kulturni čovjek²³, a on sam je plod demokratske (pseudo)kulture, osrednjosti, jer je proizvod „popularizacije nauke“, tj. krojenja nauke prema potrebama „mješovite publike“ ili kako ga Nietzsche naziva „spuštanja učenjaka do svog naroda“²⁴. Rezultanta takvog obrazovanja je mediokritet, prosjek, „karikatura obrazovanja“, jer obrazovanje poima samo kao sredstvo za podnošljiv život, nikada kao cilj po sebi.

¹⁷ Horkheimer, Max, Adorno, Teodor, *Dijalektika prosvjetiteljstva*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1974, 244-245; Marcuse, Herbert, *Čovjek jedne dimenzije: rasprave o ideologiji razvijenog industrijskog društva*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989, s. 130-168.

¹⁸ Tocqueville, Alexis, *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2002, s. 255.

¹⁹ Gadamer, Hans-Georg, „Vaspitanje, to je vaspitati sebe“, *Književni list* 19 (mart), 2004, 2.

²⁰ Nietzsche, Fridrich, O koristi i šteti istorije za budućnost u: Nietzsche, Fridrich, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta, 1997b, s. 159

²¹ Nietzsche, Fridrich, *Knjiga o filozofu*, Beograd: Grafos, 1984. fr. 31.

²² Nietzsche, Fridrich, *Ljudsko, odviše ljudsko*, Dereta, Beograd, 2005, s.291.

²³ Nietzsche, David Štraus, ispovednik i pisac, u: Nietzsche, Fridrich, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta, 1997a, s.11.

²⁴ Nietzsche, Fridrich, O koristi i šteti istorije za budućnost u: Nietzsche, Fridrich, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta, 1997b, s. 109.

Takvim stavom on samo još više produbljuje problem: on se samo mediokritetizira.²⁵

Obrazovna stega vremena ne dopušta sazrijevanje, jer je njezina korist da nad nezrelima vlada i da ih iskorištava. Ostaje duboko osjećaj beznadežnosti, neprijateljski prema svakoj novini, pokušaju hrabroga, priželjkivanju slobodnog, opiranju letu u nepoznato, dopuštajući nametnje samo onog što postaje.

Ali, ako se postavi pitanje progresa same kulture kao posebnog fenomena, većina će odgovoriti da progres (nacionalne ili svetske kulture) zavisi od smjera i kojim putem se sprovodi obrazovanje novih pokoljenja, a malo tko će se zapitati o kakvom je progresu tu riječ, da li ga u principu uopšte ima²⁶ i u kojim ga to područjima uopšte možemo konstatovati, budući da se ne možemo ne prisjetiti Blohovog izuzetnog uvida o postojanju gubitka u napredovanju. Cilj za svakog pojedinca mora biti nužnosti organiziranja haosa u sebi i vraćanje svojim stvarnim potrebama. Čovjek se mora odvažiti i imati povjerenja u sebe, jer iz plašljivosti postaje glumac i igra neku drugu ulogu. Smisao iskorjenjuje budućnost, jer razara iluzije i postojećim stvarima oduzima atmosferu u kojoj mogu živjeti.

Kod modernog čovjeka, tik uz njegov ponos, stoji njegova ironija nad samim sobom, svijest o nužnosti življenja života u jednom gotovo večernjem raspoloženju i strahu da ništa više od svojih mladalačkih nadanja i snaga ne može spasiti za budućnost uz cinično opravdanje da baš tako mora biti kao što je sada, jer je takav čovjek morao postati i protiv tog „mora“ nitko se ne smije buniti, a koja svoju najpotpuniju frazu svog cinizma ogleda u činjenici da živi suvremeno „predavajući svoju ličnost svjetskom procesu.

Nietzsche vidi ljude, transformisane kroz istorijat u puke apstrakcije i sjenke; nitko se više ne odvažuje biti čovjek, već se maskira u obrazovanog čovjeka, učenjaka, pjesnika, političara.²⁷ Zbog svega toga čovjek treba sebe prestati obmanjivati, jer se još nije tako gromko govorilo o „slobodnoj ličnosti“, a bez ličnosti, a kamo li slobodnih, već samo o strašljivo uvijenim univerzalnim ljudima kojima pristaje čista objektivnost.

Modernitet je samo kozmopolitizam književnosti, novina, oblika, ukusa te nastupa neka vrsta prilagođavanja tim dojmovima. Zaboravlja se agitovati, slabi se spontanost, slabljenje snage, volje, htjenja, svrhe i sredstava.²⁸ Nietzsche je još u 19. stoljeću pisao da je u demokratskoj Evropi narasla podložnost ljudi dresuri, ljudi koji lako uče, koji se lako pokoravaju te postaju stadne životinje. Tko može zapovijedati, nalazi one koji moraju slušati. Središte Nietzscheova svijeta je oda individualizmu, ali i žestoka kritika institucionalne kulture i države, te nije niti neobično što je

²⁵ Nietzsche, Fridrich, *Ecce homo*, Beograd: Grafos, 1980, s. 39.

²⁶ Bloh, Ernst, *Razlikovanje u pojmu napretka*, u: Tibingenski uvod u filozofiju, Nolit, Beograd, 1966, s. 140.

²⁷ Nietzsche, David Štraus, ispovednik i pisac, u: Nietzsche, Fridriche, *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Prosveta, 1997a, s. 94.

²⁸ Nietzsche, Fridrich, *Volja za moć*, Beograd: Dereta, 1991b, s. 44–45.

Nietzsche veliko nadahnuće i umjetnicima i filozofima, Manna, Strindberga, Camusa, Lawrenca, Hessea i Gjalskog. Nietzscheova filozofija je odraz i njegove težnje za filozofijom života koja treba zahvatiti živu sliku svijeta i opstanka, sliku u kojoj i pojedinac traži svoju pustolovinu samoostvarenja. I njegov prezir prema suvremenom društvu koje ostvaruje lažne, nametnute imperitive za srećom, a ne one unutarnje, dobilo je mnoge nastavljače. Iako Schopenhauerov sljedbenik, Nietzsche je pesimističku viziju svijeta prevladao likom snažna, osebujna genija, koji žudnjom stalno pokreće život, eksperimentira s njim, uživajući u vlastitoj umjetnosti življenja. Ali, zajednički im je ekstremni individualizam, shvaćanje filozofije kao oslobađanja unutrašnjeg života, a ne kao nekog nepersonalnoga uspostavljanja znanja. Pojedinac je taj koji mora pružiti otpor ne samo vanjskom nasilju, indoktrinaciji i manipulaciji, nego i savladavanju nekulture u sebi.

De(kon)strukcija identiteta se preko dominantnog diskursa i najčešće sprovođenja vladavine nad jezikom ali i simbolima, želi postići drugačiji, nikada do kraja, asimilizovan smisao govora, stvarajući realnost koja treba pripadati nekom Drugom. A šta je sa najneposrednijim izrazom bića i njemu svojstvene volje za životom, sa individualizmom? Svaki vid dekonstrukcije identiteta društva u cjelini, iako kroz model moderniziranog građanskog društva vodi gubitku vlastitosti izraženom kroz princip negativne volje za moć i kao simptom nesposobnosti pripadanja Drugom, a koja se odvija kroz višestoljetno propadanje čovjeka i odumiranje života. Posljedica antropološkog imperijalizma zato i vodi pojavi psihologizma. Upravo se ovdje nalazi porijeklo pesimizma, događanje negacije svijeta života, smrti Boga, a time istinski individualnog u čovjeku, njegove slobode, njega samog.

A samoprevazilaženju, tom Nietzschevom pojmu, inherentna je jedna normativna i holistička koncepcija individue koji se zalaže da je neophodno od sebe stvoriti cjelovitu ličnost. Kao primjer takve osobe Nietzsche vidi Goethea koji je, htio totalnost disciplinovanost cjelovitost, stvorio sebe. Nietzsche nas uči da je potrebno gledati unaprijed, te nadom oblikovati u sebi sliku kojoj budućnost treba odgovarati, zaboravljajući praznovjericu da smo epigoni.

Nietzsche nas potiče da ne uzimamo stvari zdravo za gotovo i da ne podliježemo pretpostavkama i da otklonimo naša ukorijenjena uvjerenja. Ne voli naučnike, prezire državne službenike, sve one koji kulturu podređuju institucijama, mrzi sebičnost poduzetnika i egoizam države. Uzdiže do krajnosti renesansne slobodarske ideale. Pravoga filozofa vidi kao kreativca i heroja, a filozofiju kao jedini azil u koji ne može doprijeti tiranija. Voli osebujne pojedince, one izdvojene i drugačije, natčovjeka, često pogrešno interpretiran, jer je to čovjek koji se uzdigao iz suviše ljudskog u sebi i prevladao samog sebe, ostvario svoju slobodu.

Nietzscheu su suprotstavljeni masa i pojedinac, usko povezani sa uticajem morala i hrišćanstva, jer poistovjećuje ljude i podvrgava ih zajedničkoj ideji. Tu je razlika između dionizijskoga stvaraoca, neoblikovane, izvorne strasti i apolinijskoga stvaraoca koji teži harmoniji, vanjskoj formi, a ne vidi unutarnje biće. Nietzsche ukazuje na razliku

između filozofije kao teorije i filozofije života, nesumjerene i iracionalne, koja obuzima duh, predstavljajući život u kretanju i raznovrsnosti. On vjeruje u novu prosvijećenu kulturu koju će stvarati samo kreativni filozofi i umjetnici, koji će time dovršavati prirodu, pretvarati njezine klice u krošnje, a ne potkopavati je, u ime društva. Takav zadatak, koji će kulturu konačno pretpostaviti civilizaciji, imaju izabrani, te na kraju Nietzsche priznaje samo jakoga pojedinca, odnosno individualni sistem vrijednosti.

Nije li danas zaista Nietzsche ponovo aktualan? Ako su danas stvaralački geniji proizvođači robe za koju postajemo nerazdvojivo vezani, ako su danas odgajatelji kompjuteri, a ne više neki zaneseni istinoljubivi pojedinci, ako se danas kojekakve zvijezde nazivaju preporoditeljima kulture, nije li onda Nietzsche zaista bio prorok krize stvaralaštva? To su velike krajnosti da nam se Nietzsche među njima čini težim, još strastvenijim, izazovnijim. Ipak, nije li ovo konfekcijsko vrijeme još više kultiviralo pojedinca, još više uzburkalo nagon za stvaralaštvom? Gdje je nestao život sam, koji Nietzsche jednom riječju zove rast, odnosno imati i htjeti više? Postoji pobjeda, no nema priznanja, jer ono što nije u medijima kao da se nije ni dogodilo.

Modernitet je samo kozmopolitizam književnosti, novina, oblika, ukusa te nastupa neka vrsta prilagodbe tim dojmovima, zaboravlja se agitovati, slabi se spontanost, slabljenje snage, volje, htjenja, svrhe i sredstava. Nietzsche je još u 19. stoljeću pisao da je u demokratskoj Evropi narasla podložnost ljudi dresuri, ljudi koji lako uče, koji se lako pokoravaju, te postaju stadne životinje. Tko može zapovijedati nalazi one koji moraju slušati. Život je jedna od ključnih tema Nietzscheove filozofije, jer živjeti ustvari znači *preživjeti* ili preciznije: *nadživjeti* druge jer on život sam on promatra kao instinkt za rast, za trajanje, za prikupljanje snaga, za *moć*, jer tamo gdje nema volje za moć, propada se. One forme života, koje su najjače, imaju veću šansu da opstanu od onih slabijih,

Volja za životom, razotkriva se kao *volja ka moći*, a ispoljava se u snazi, rastu, razvoju, ekspanziji. Ako se umjesto toga završi u slabosti, manjku moći ili čak nemoći, onda dolazi do njegove degradacije, kako se ratuje protiv muških strasti i ocjena vrijednosti? Ne postoje fizička nasilna sredstva, već se rat vodi samo pomoću lukavstva, opsjenarstva, laži, ukratko, duha. Jedno od sredstava, kojima se služi izopačeni život, koji uništava čovjeka za Nietzschea je moral, jer on smatra da ako vjerujemo u moral, osuđujemo život, jer se moralom „plebejske“ osobine proglašavaju vrlinama, a „aristokratske“ vrline s druge strane anatemizuju kao nedemokratske i elitarne.

Nietzscheova osuda morala je žestoka, a ono što tražiod filozofije je prevazilaženje slabe, odnosno afirmacija jake volje, jer je moralan čovjek niža životinjska vrsta od nemoralnog, i slabija, samo kopija, dobra kopija u najboljem slučaju – ali mjera njegove vrijednosti se nalazi *izvan* njega. Čovjeka treba cijiniti po kvantumu moći i njegove volje.

Aktivni nihilizam se definiše na temelju snage da možemo priznati *nužnost* laži dok je pasivni nihilizam čista i prosta konstatacija činjenice da najviše vrijednosti gube svoju vrijednost i koja se očituje kroz potpunu neodrživost života. Nihilizam, kao misao „trajanja bez cilja i smjera“, u

kojem „smo obmanuti i u isto vrijeme nemamo snage da ne budemo obmanuti“, jeste misao koja najviše paralizira. Umorni smo, jer smo izgubili svaki poticaj, jer smo u cjelokupnom događanju tražili smisao koji nije u njemu, rasipali snagu, posramili se pred samim sobom i na kraju izgubili hrabrost. Takav život bez smjera i cilja se neizbježno vraća, bez kraja ni u čemu kroz vječito vraćanje kao najekstremniji oblik nihilizma: vječito (besmisleno) ništa u svojoj najdubljoj unutrašnjosti čovjek više ne zna kuda, jer je i u njemu samom i van njega samo praznina sa pogledom u kojem se zrcali ništa. Konflikt ne osjećaju mediokriteti i cijela „kultura“, i oblikuje prema njima, koji sebe vide kao cilj i smisao kao beskorisnosti modernog društva. Cijeli sistem je usmjeren ka slabljenju volje za moć, za osjećaj ponosa kao individue i usmjeren ka poniznosti kao nijekanju života ili potenciranju instikta stada, zbrojenih ništica, gdje je biti ništica vrlina.

Nietzsche je upozoravao, da je nihilizam psihološko stanje koje će nastati kada pojedinci postanu žedni divljenja i uživati u grupnoj predodžbi o najvišem obliku gospodstva i vladavine u kojem čovjek osjeća duboki osjećaj povezanosti i ovisnosti o njemu, beskrajno nadmoćnoj cjelini.

IZGRADNJA IDENTITETA KROZ MASOVNU KULTURU

Program „Skopje 2014“ je dio ili oblik političke propagande pod izlikom (pre)oblikovanja identiteta u spoju antike i renesanse, koju makedonsko društvo nije imalo kao dio svog socio-kulturnog razvoja. Cijeli svijet pravog bivanja postaje obmana, jer se kao onaj „pravi“, „istinski“ svijet u kome je čovjek izgubio samog sebe, izgubio je na svojoj časti. Iako je Balkan kolijevka evropske civilizacije, projekat „Skopje 2014“ nalik je adaptaciji zapadnog modela, koji nikada nije postojao na ovom prostoru, te je u neku ruku nalik današnjim implementacijama, pravnih stečevinama EU u svaku zemlju koja teži postati budućom članicom, iako je pozadina prikriivena, politička propaganda unifikacije i nametanje nepostojećeg kolektiviteta. Ipak, Nietzsche se ismijava, ruga i prezire „zajednički duh“, otadžbinu ili današnjim jezikom rečeno, kolektivni identitet, jer je sve to usmjerno na gaženje individualnosti. Veliki „projekat“ pretjeranog isticanja tradicionalnih simbola, izgradnji zgrada nalik na antičke, nametljivo ističući kontinuitet današnje Makedonije sa antičkom Makedonijom, opravdava se izgradnjom osjećaja solidarnosti, temeljem promišljanja da elementi identiteta teritorij, ime, mit o porijeklu i zajednička kultura.²⁹

Vladajuća struktura svoj megalomanski projekat masovne kulture opravdava i činjenicom da je važno isticanje istorijskog nasljeđa koje ima krucijalnu ulogu u izgradnji nacionalnog identiteta ističući da je to od izuzetnog značaja, jer svaka nacija ima svoju istoriju i iskustvo, koji su jedinstveni i različitih od drugih nacija.³⁰ Makedonija nije zemlja parlamentarne demokratije, zasnovana na građanskim principima, jer ne počiva na pravima i slobodama građana, već pravima etničkih zajednica. Najteži problemi su unutar same zemlje, a pritom se misli na ispunjenje obaveza iz

²⁹ Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nation*, Basil Blackwell, Oxford 1986.

³⁰ Buzan, Barry, *People, States and Fear*, Longman, Harlow, 1991.

Ohridskog sporazuma. Od Ohridskog sporazuma su makedonske i albanske političke elite usmjerene ka definisanju zakonodavnog i političkog statusa albanske zajednice, ali i kulturnog modela.³¹ Optimisti smatraju da se država primiče konačnoj primjeni ovog dokumenta, a da li je to i kraj procesa od "Ohridske Makedonije" do "evropske Makedonije", pokazat će vrijeme. Makedonija je i dalje slaba država, koja nije u stanju pokazati stvarne rezultate ni u jednoj sferi, sa slabim i neefikasnim institucijama, a vlast se zasniva na dogovoru elita dviju najistaknutijih etničkih zajednica. Zajednički interes svih elita su privilegije vlasti, uključujući mogućnosti za brzo bogaćenje. Jedan od takvih aspekata očituje se u činjenici da se mnogi Makedonci ne protive često ilegalno sagrađenim džamijama održavajući na taj način krhku društvenu harmoniju. I, upravo zato ih ljuti, kad se želi prikazati kao veliki incident pokušaj izgradnje neke vrste crkve. Kako novi identitet svoj temelj nalazi u pravoslavlju i evokaciji na prošlost.³² Albanci vide projekat „Skopje 2014“ i slične projekte, izgradnju crkava i muzeja kao pokušaje kojima se pokazuje „makedonizacija“, te ih doživljavaju kao svoja poniženja, ističući još više krizu kolektiviteta cijelog društva, dok Makedonci smatraju Makedoniju svojom „prirodnom“ zemljom i nevoljno daju prostor Albancima, odnosno čak i smatraju da su Albanci „okupirali fizički i imaginarni prostor.“³³ Nacionalni identitet je rezultanta konfrontirajućih zahtjeva koji počivaju na manje ili više utemeljenim traženjima i interpretacijama historijskih događaja kao proces koji je utemeljen u grupnom vjerovanju u legitimnost zahtjeva prema domovini.³⁴ Moderna država ne ostavlja mjesta etničkoj autonomiji koja je u suprotnosti sa novom ideologijom integracije svih građana u novu nacionalnu državu, jer nova ideologija političkog nacionalizma, koja podršku u Makedoniji nalazi u projektu „Skopje 2014“, zahtijeva homogenizaciju svih članova „nacionalne države.“ Zadatak koji se nameće političkoj eliti Makedonije, odnosi se na pokušaj utemeljenja zajedničkog identiteta u etnički kompleksnom društvu koji nema jedinstvenu političku zajednicu, jer je evidentna politička granica između Makedonaca i Albanaca.³⁵ Zbog toga je vladajuća politička elita odlučila oblikovati identitet na unutarnju koheziju te historiji i „korisna prošlost“ su korisni za projektiranje makedonskog nacionalnog osjećaja duboko u prošlost, ali i kao instrument oblikovanja nacionalne svijesti i stvaranja osjećaja jedinstva i lojalnosti. Svakoj naciji je potreban jedinstven i častan „mit“ o stvorenoj prošlosti.³⁶

³¹ Stanković Pejnović, Vesna, Postaje li Makedonija binacionalna država, *Sociološki pregled*, XLIV, 1, 2010, s.236.

³² Theissen, Ilka, *Waiting for Macedonia: Identity in a changing world*. Broadview Press, Toronto, 2007, s. 48.

³³ Brown, Keith, „In the Realm of the Double Headed Eagle in: Macedonia: the politic of identity and difference, Pluto Press, London, 2000, s.145.

³⁴ Stanković Pejnović, Vesna, „Sporan identitet“ Makedonije: Identitet različitosti, *Etnoantropološki problemi*, god 6, br.2, 2011, s.473.

³⁵ Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politic*, Verso, London, 1985.

³⁶ Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell, 1986.

Pitanje identiteta same države nije riješeno, a teorijsko rješenje kojim je međunarodna zajednica nastojala riješiti međuetnički sukob uvodeći u primarna dobra etničko određenje kao oblik implementacije svih etničkih manjina u makedonsko društvo, u praksi nije ostvarila potpuni cilj. Svakim danom otkriva se delikatni balans između dvije najizraženije zajednice u Makedoniji gdje su religija, identitet, zemlja i vlast duboko isprepleteni. Još u svom stoljeću Nietzsche je ukazivao da se tradicija poima kao fatalnost koja se proučava i koja se priznaje kao baština, a danas je u novonastalnim balkanskim državama tradicija podignuta na kult kome svi teže. Koliko je danas Nietzsche aktualan svjedoči i njegovo davno ukazivanje da se demokracija temelji na samoobmani mnoštva, jer se teži umanjivanju i podloživosti ljudi.

Vlada makedonije opravdava projekat „Skopje 2014“ sa drugim evropskim gradovima koji imaju crkve i spomenike u centru, namjerno ignorirajući činjenicu da su oni stvarani stoljećima i bili odraz kulture i društva koje se oblikovalo slojevito dugim nizom godina. Nakon svih objašnjenja projekat je samo odraz političke dominacije VMRO-DPMNE, i koalicije sa DUI koji neće biti simbol integracije i zbližavanja ljudi, već nezrele i nekreativne kulturne politike bez diplomatske i političke vizije. Nužan duh kompromisa ne postiže se naglim i nametnutim odlukama te dogovorima iza zatvorenih vrata vladinih agencija.

Potrebno je stvarati društvo utemeljeno na kulturnim vrijednostima i idejama slobode oslikavajući emocionalni karakter društva, skulpturama koje će reflektovati evoluciju makedonskog identiteta objedinjavajući i reflektirajući društvo pod različitim ideologijama i sistemima, sa jednakim ponosom. Projekat se također vidi i kao pokušaj odvajanja pažnje ljudi od realnih problema nezaposlenosti, siromaštva, zapuštenosti infrasrtukture i zastoja ka članstvu EU i NATO. Gdje je tu pojedinac? Izgubljen u samom sebi, utopljen u kolektivitet u kome uzaludno pokušava naći svoje mjesto i samog sebe ne shvaćajući da iza obmana ne postoji ništa, a to je rečeno Nietzscheovim riječima, jer su pojedinci spremni zaobići volju, htjenje nekog cilja ili rizik da sami zadaju neki cilj, bježeći od odgovornosti.

ZAKLJUČAK

Još smo daleko od Nietzscheove težnje da promjenimo svijet kako bi ga mogli podnijeti i u kome bi se pojedinac osjećao odgovornim. Nietzsche naglašava da je identitet u prirodi i osvajača i zakonodavca, ali i umjetnika.³⁷Dokaz zadovoljstva ("moći") postaje kriterij istine. Naša definicija istine kao laži, jer svaka istina ima različitu perspektivu, negativno se oslanja na tradiciju, dok se prava umjetnička percepcija utemeljuje na izražaju naše „volje za moć.“ Smatrajući da se najgora kob intelektualne nečistoće nalazi u činjenici što je „pomoću laži stvoren idealan svijet.“³⁸ Samo naša emotivna snaga može stvoriti određeni oblik života...suptilno simbolizirajući i uspoređujući, svjesno i podsvjesno. Tako i na druge ljude gledamo, jer je svaka osoba različita za svakog pojedinca i

³⁷ Nietzsche, Fridrich, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1977 III, fr. 181.

³⁸ Nietzsche, Fridrich, *Izabrana pisma*, Beograd: Grafos, 1996, s. 350.

to je osnova po kojoj se razlikujemo jedni od drugih. Nietzsche smatra da naša percepcija kulture ovisi o antropocentričnom i antropomorfičkom stanovištu, po kojima prvo ima oznaku dekadencije i u svom „ljudskom odviše ljudskom“ odličju usmjereno je na radikalno slabljenje volje ka moći, dok sa druge strane „biti jedinstveno ljudsko biće“ koje ima svoju vlastitu snagu i koje preuzima odgovornost za svoj vlastiti svijet korespondira sa Nietzscheovom vizijom „saomoblikovanja“. Takva upotreba moći, koja je dio ljudske individualnosti, nalazi svoje potpuno ispunjenje u antropomorfskom određenju „nevinosti postajanja“ koje Nietzsche inkorporira u svoju filozofiju kroz divljenje prema Grcima koji su „živjeli život“, jer „čovjek je nešto što se mora prevazići.“³⁹ U Nietzscheovom viđenju osjećaj ugone percepcije uključuje averziju kao izazov prevazilaženja samog sebe, jer je radost ljepote intrenzivirana naspram ugođaja koji dobijemo od ružnog. Ali ružnoća, koja je sama po sebi zamjerka, kod Grka gotovo opovrgavanje, a ponekad i silazni razvoj.

Ružno se smatra znakom i simptomom degeneracije. Svaki znak iscrpljenosti, tegobe, starosti, umora, svaka vrsta neslobode kao grč, paraliza, prije svega miris, boja, oblik raspadanja, truleži, pa bilo i u najrazređenijem obliku do simbolike – sve to izaziva istu reakciju, sud vrijednosti "ružno". U Nietzscheovom shvaćanju osjećanja ugone uključuje i izazov nadilaženja sebe samoga. Zato je i „prva istina“ utemeljena na svemu što uključuje „nevinost i čistoću“ te je antropomorfnu i ne treba nikakvo opravdanje za sebe, jer ništa nije prekrasno osim ljudske individue.⁴⁰ I zato se sada nalazimo u vremenu kada „strasti gravitacijom gluposti povlače svoju žrtvu nadole“, te se sve više udaljavamo od dionizijskog stanja kao osnovnog fakta helenskog instinkta u njegovoj "volji za život", odnosno Deleuzovim riječima u ovom postnihilističkom preokretu mi smo od Heideggerovog „biti u svijetu“ došli do faze „biti za svijet“. „Otvorenost“ i samim tim „hazarderstvo“ samog postojanja dokazuje se kao antropocentrički nedostatak.

Percipirati nešto znači reći da nečemu, jer svijet i percepcija uvijek idu zajedno, pripadajući zajedno kao reciprocitetne stvari. Danas u postmoderni, može se reći da je Nietzsche bio u pravu, jer smo sve više prisiljavani na vegetiranje u svijetu, na neosjećanje pripadnosti ovom i ovakvom svijetu te da napokon shvatimo da ovakav svijet nije za mene i da želimo drugačiji. Zato i Nietzsche vidi kulturu kao individualno ispunjenje te je samim tim i njegovo pozivanje na vrijednosti kulture validno i danas. Ipak, smatra Nietzsche, kultura i država su antagonisti: "kulturalna država" je samosavremena ideja, jer jedno živi od drugog i prosperira na račun drugog. Sve velike epohe kulture su epohe političke propasti: ono što je veliko u smislu kulture, bilo je nepolitično, čak antipolitično.⁴¹ Treba se naučiti gledati, treba se naučiti misliti, treba se naučiti govoriti ipisati: cilj sva tri zadatka je aristokratska kultura. Naučiti se gledati, znači biti strpljiv,

³⁹ Nietzsche, Friedrich, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1977, I, fr. 26.

⁴⁰ Nietzsche, Friedrich. *Zora: misli o moralnim predrasudama*, Moderna, Beograd, 1989.

⁴¹ Nietzsche, Friedrich, *Sumrak idola*, Grafos, Beograd, 1977, IV, fr. 4.

naučiti se izbjeći i obuhvatiti pojedini slučaj sa svih aspekata, jer je to temelj duhovnog razvoja, imati jaku volju, moći odložiti odluku, jer se mora reagovati i slediti svaki impuls.

Nietzsche smatra da država, hladna neman mami sebi mnoge, postavljajući se kao novi idol obožavanja te na taj način kupuje sjaj vaše vrline i poglede ponosnih očiju. U državi se sporo samoubojstvo svih naziva „životom“, a svoj izraz nalazi u masovnoj kulturi kao odrazu svih pokoravanja idolu, kao uništenju individualnosti koja nastaje tamo gdje prestaje država i tamo gdje se vidi duga. Projekat „Skopje 2014“ izraz je masovne kulture u službi politike u kojoj se evocira „povijest, razumijevanje porijekla i razvoja, suosjećanja za prošlost, novo pobunjena strast osjećanja i saznanja“ kao odraz „hladne nemani“ koja nastoji izgraditi kolektivitet i identitet sa ciljem da ostanemo u našoj mreži, mi pauci.⁴² Projekat koji u sebi samo nosi odraz kulture, ili se država kao hladna neman sakriva iza simbola kulture koji ne evociraju na uzdizanje onog čovječijeg, već teže uklapanju u kolektivitet u ime identiteta, ali i kao odvajanje pažnje od realnih društvenih životnih problema. Pojedinaac, izgubljen u promjenama ideologija, sistema, životnih okolnosti, samim tim postaje izgubljen i u samom sebi, izgubljen ili utopljen u kolektivitet u kome uzaludno pokušava naći svoje mjesto i samog sebe ne shvaćajući da iza obmana ne postoji ništa, a sve zbog toga, rečeno Nietzscheovim riječima, jer su pojedinci spremni zaobići volju, htjenje nekog cilja ili rizik sam, da sami sebi zadaju neki cilj, bježeći od svake vrste odgovornosti.

PROJECT SKOPJE 2014 FROM PERSPECTIVE OF MASS CULTURE CRITICS OF FRIEDRICH NIETZSCHE

Vesna Stanković Pejnović Ph.D.

Abstract: Along with Marx, Friedrich Nietzsche can be read as a great theorist and critic of modernity attack the life-negating aspects of modern culture. Nietzsche developed one of the first sustained critiques of mass culture and society, the state, and bureaucratic discipline that deeply influenced later discourses of modernity. Nietzsche was one of the first to see mass culture as central to modern social reality as forces of decadence and nihilism which undermining authentic art and creating a mediocre culture. Nietzsche was "anti-political" contemporary mass politics led to herd conformity, the loss of individuality, producing mass manipulation and homogenization which is harmful to vital life energies, creativity, and superior individuality. Nietzsche thought that modern democracy, liberalism, and enlightened social movements contributed to the regression of "modern man", especially thought press and mass culture focusing attention on the trivial, superfluous, and sensational, and creating homogenization and conformity. From this perspective can be seen also Project Skopje2014. State and political elites are hiding back toward culture and national identity building traing to project identity based on culture in which it is not possible to see individual but only improvised colectivity. Individual, lost in changing of ideologies, systems, life circumstancies become lost in colectivity in which tray to find his place in vain, not realising that there is nothing beyond deceit.

Key words: *Nietzsche, mass culture, individual, Macedonia*

⁴² Nietzsche, Friedrich, *Vesela nauka*, Beograd: Grafos, 1998b, s.118.

LITERATURA

1. Bloh, Ernest (1966). Razlikovanje u pojmu napretka, u: Tibingenski uvod u filozofiju, Nolit, Beograd,
2. Brown, Keith, (2000) „In the Realm of the Double Head ed Eagle in Macedonia: the politic of identity and difference, Pluto Press, London.
3. Buzan, Barry, (1991). *People, States and Fear*, Longman, Harlow.
4. Deleuze, Gilles, (1993). *The Fold — Leibniz and the Baroque*. University of Minnesota Press, Tom Conley, Minneapolis.
5. Gadamer, Hans-Georg, (2004). „Vaspitanje, to je vaspitati sebe“, *Književni list* 19 (mart).
6. Horkheimer, Max, Adorno, Teodor. (1974) *Dijalektika prosvjetiteljstva*, "Veselin Masleša", Sarajevo.
7. Husserl, Edmund, (1991). *Kriza evropskih nauka i transcendentalna fenomenologija*, Dečje novine, Gornji Milanovac.
8. Marcuse, Herbert, (1989). *Čovjek jedne dimenzije : rasprave o ideologiji razvijenog industrijskog društva*, Veselin Masleša, Sarajevo.
9. Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe,(1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Verso, London.
10. Nietzsche, Fridrich, (1977). *Sumrak idola*, Grafos, Beograd.
11. Nietzsche, Fridrich, (1980). *Ecce homo*, Grafos, Beograd
12. Nietzsche, Fridrich, (1984). *Knjiga o filozofu*, Grafos, Beograd
13. Nietzsche, Friedrich, (1997a). David Štraus, ispovednik i pisac, u: Nietzsche, Fridriche, *Nesavremena razmatranja*, s. 2-66, Prosveta, Beograd.
14. Nietzsche, Fridrich, (1997b). O koristi i šteti istorije za budućnost u: Nietzsche, Fridrich, *Nesavremena razmatranja*, str.67-132, Prosveta, Beograd.
15. Nietzsche, Fridrich, (1991b). *Volja za moć*, Dereta, Beograd.
16. Nietzsche, Fridrich, (1992). Tako je govorio Zaratustra, BIGZ; Beograd.
17. Nietzsche, Fridrich, (1996). *Izabrana pisma*, Grafos, Beograd.
18. Nietzsche, Friedrich, (1997). *Budućnost naših obrazovnih ustanova* Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad.
19. Nietzsche, Friedrich, (1989). *Zora: misli o moralnim predrasudama*, Moderna, Beograd.
20. Nietzsche, Friedrich, (1998b). *Vesela nauka*, Grafos Beograd.
21. Nietzsche, Fridrich, (2005). *Ljudsko, odviše ljudsko*, Dereta, Beograd.
22. Brown Keith, (2000). "In the Realm of the Double Head ed Eagle: Parapolitics in Macedonia". In: *Macedonia: the politics of identity and difference*, ed. Jane Cowan, 122-140. Pluto Press, London.
23. Buzan, Barry, (1991). *People, States and Fear*, Longman, Harlow,
24. Smith, Anthony D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell, Oxford.
25. Smith, Anthony, D. (2003). *Nacionalizam i modernizam – kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*. Politička misao, Zagreb.
26. Solomon, Robert, (2003). *Living with Nietzsche*. What the Great "Immoralist" has to Teach Us, Oxford University Press, New York, 2003.
27. Stanković Pejnović, Vesna, (2010). Postaje li Makedonija binacionalna država, *Sociološki pregled*, XLIV, 1, s.230-246.
28. Stanković Pejnović, Vesna, (2011). „Sporan identitet“ Makedonije: Identitet različitosti, *Etnoantropološki problemi*, god 6, br.2, s.471-496.
29. Theissen, Ilka, (2007). *Waiting for Macedonia: Identity in a changing world*, Broadview Press, Toronto.
30. Tocqueville, Alexis, (2002). *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad.